

QADIMGI RIMDA GEOGRAFIYA VA XARITASHUNOSLIK: SHAKLLANISHI, AMALIY AHAMIYATI VA TARIXIY MEROSI

*Termiz Iqtisodiyot va servis universiteti Tarix yonalishi
magistratura 1-bosqich talabasi **Nomozov Jaloliddin**
email:jaloliddinnomozov490@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Antik davr sivilizatsiyasining yirik markazlaridan biri bo'lmish Qadimgi Rim imperiyasida geografik bilimlar hamda xaritashunoslik (kartografiya) sohasining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda Rim geografiyasining amaliy xarakteri — harbiy-strategik ehtiyojlar, yo'l qurilishi, yer kadastrisi hamda imperiya hududlarini boshqarishdagi o'rni yoritib berilgan. Strabon, Pliniy Katta va Klavdiy Ptolemey kabi olimlarning ilmiy merosi, shuningdek, Rim kartografiyasining nodir yodgorligi sanalgan "Poytinger xaritasi" (*Tabula Peutingeriana*) va Agrippa xartasining tarixiy qiymati atroflicha o'rganilgan. Maqolada Qadimgi Rim geografik an'alarining o'rta asrlar va Uyg'onish davri Yevropa hamda Sharq xaritashunosligiga ko'rsatgan ta'siri manbashunoslik va tarixiy-geografik tahlil usullari vositasida asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Qadimgi Rim, tarixiy geografiya, xaritashunoslik, Strabon, Klavdiy Ptolemey, Poytinger xaritasi, Agrippa xaritasi, Rim yo'llari, kartografiya.

Abstract: This article analyzes the stages of formation and development of geographical knowledge and cartography in the Ancient Roman Empire, one of the major centers of ancient civilization. The study highlights the practical nature of Roman geography, including its role in military-strategic needs, road construction, land cadastre, and imperial administration. The scientific heritage of scholars such as Strabo, Pliny the Elder, and Claudius Ptolemy, as well as the historical value of the "Peutinger Map" (*Tabula Peutingeriana*) and Agrippa's map, which are unique monuments of Roman cartographical heritage, are thoroughly examined. The article substantiates the influence of Ancient Roman geographical traditions on medieval and Renaissance European and Eastern cartography using source critical and historical-geographical methods.

Keywords: Ancient Rome, historical geography, cartography, Strabo, Claudius Ptolemy, Peutinger Map, Agrippa's Map, Roman roads, mapping.

Özet: Bu makalede, Antik Çağ uygarlığının en büyük merkezlerinden biri olan Eski Roma İmparatorluğu'nda coğrafi bilginin ve haritacılığın (kartografya) oluşum ve gelişim aşamaları analiz edilmektedir. Çalışmada Roma coğrafyasının pratik niteliği; askeri-stratejik ihtiyaçlar, yol yapımı, arazi kadastrisi ve imparatorluk yönetimindeki rolü vurgulanmaktadır. Strabon, Yaşlı Plinius ve Claudius Ptolemaios gibi bilim insanlarının bilimsel mirasının yanı sıra, Roma haritacılığının nadide eserlerinden biri

sayılan "Peutinger Haritasi" (*Tabula Peutingeriana*) ve Agrippa Haritasi'nın tarihi değeri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Makalede, Eski Roma coğrafya geleneklerinin Orta Çağ ve Rönesans dönemi Avrupa ve Doğu haritacılığı üzerindeki etkisi, kaynak incelemesi ve tarihi-coğrafi analiz yöntemleriyle ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eski Roma, tarihi coğrafya, haritacılık, Strabon, Claudius Ptolemaios, Peutinger Haritasi, Agrippa Haritasi, Roma yolları, kartografiya.

KIRISH

Insoniyat tarixida har bir qudratli davlat o'zining siyosiy va harbiy ehtiyojlaridan kelib chiqib, atrofidagi hududlarni o'rganishga hamda ularning aniq tasvirini yaratishga intilgan. Antik davrda butun O'rta yer dengizi havzasi, G'arbiy Yevropa, Shimoliy Afrika va Yaqin Sharqning katta qismini o'z nazorati ostiga olgan Qadimgi Rim imperiyasi bu borada o'ziga xos va puxta tizimni shakllantirdi. Yunoniston sivilizatsiyasida geografiya fani ko'proq dunyoning kelib chiqishi, koinot va Yerning shakli haqidagi nazariy-falsafiy hamda matematik mushohadalarga tayanib rivojlangan bo'lsa, Rimda bu soha mutlaqo boshqacha yo'nalish oldi. Rimliklar uchun geografiya va xaritalashunoslik, eng avvalo, imperiyani samarali boshqarish, harbiy yurishlarni rejalashtirish, yangi yerlarni o'zlashtirish hamda soliq tizimini tartibga solishning asosiy vositasi edi.

Qadimgi Rim geografiyasining va xaritalashunosligining jadal rivojlanishi imperiya chegaralarining misli ko'rilmagan darajada kengayishi bilan bevosita bog'liq. Respublika davrining oxirlariga kelib, ayniqsa Yuliy Sezar va keyinchalik birinchi imperator Oktavian Avgust boshqaruvi yillarida Rim davlatining hududiy ko'lami ulkan darajaga yetdi. Shunday katta hududlarni poytaxt Rimdan turib idora qilish, qo'shnlarni bir chekkadan ikkinchisiga tezkorlik bilan ko'chirish va mahalliy aholidan olinadigan soliqlarni to'g'ri taqsimlash uchun aniq jug'rofiy ma'lumotlar zarur bo'lib qoldi. Sezar tashabbusi bilan imperiyaning butun hududini o'lchab chiqish va xaritalashtirish bo'yicha ulkan loyihaga asos solindi. Bu ishni bajarish uchun grek va rimlik mutaxassislar jalb etilib, yillar davomida minglab chaqirim masofalar qadamlab va maxsus o'lchov qurollari yordamida hisoblab chiqildi. Bu loyihani keyinchalik imperator Avgust va uning yaqin safdoshi, harbiy sarkarda Mark Vipsaniy Agrippa oxiriga yetkazdi. Agrippa boshchiligida tayyorlangan va Porticus Vipsania deb nomlangan ustunli ayvonda mermarga o'yilgan ulkan dunyo xaritasi antik davr kartografiyasining eng yirik yutuqlaridan biriga aylandi.

Rim xaritalashunosligining eng muhim va ajratib turuvchi xususiyati — uning grafik ko'rinishi hamda amaliy yo'nalishida namoyon bo'ladi. Rimlik muhandislar va harbiy topograflar uchun Yerning aniq shar shaklida tasvirlanishi yoki geografik koordinatalar tarmog'i (uzunlik va kenglik darajalari) ikkinchi darajali masala edi. Ular uchun amaliy foyda birinchi o'rinda turardi. Rim harbiy yurishlari va savdo karvonlari

uchun yo'nalishlar, yo'l bo'yidagi bekatlar, suv manbalari, tog' o'tish joylari va aholi punktlari o'rtasidagi masofalarni aniq ko'rsatish o'ta muhim hisoblangan. Shu sababli Rimda yo'l xaritalari, ya'ni itinerariylar (*itineraria*) keng tarqaldi. Bular ikki ko'rinishda bo'lgan: yozma ravishdagi ko'rsatkichlar (*itineraria scripta*) va chizilgan tasviriylar (*itineraria picta*). Ushbu xaritashunoslik an'anasining bizgacha yetib kelgan eng nodir namunasi bu XIII asrda ko'chirilgan, ammo IV asrdagi Rim asl nusxasiga borib taqaladigan "Poytinger xaritasi" (*Tabula Peutingeriana*) hisoblanadi. Unda Britaniyadan to Hindistongacha bo'lgan ulkan hududdagi 200 ming kilometr dan ortiq Rim yo'llari tarmog'i, harbiy qarorgohlar, shifobaxsh buloqlar va shaharlar o'zaro masofalari bilan batafsil ko'rsatilgan.

Shu bilan birga, Rim imperiyasi davrida yashagan buyuk mutafakkirlarning asarlari antik geografik bilimlarni jamlash va tizimlashtirishda beqiyos o'rin tutadi. Amasiyalik Strabon o'zining 17 kitobdan iborat "Geografiya" (*Geographika*) asarida o'sha davrda ma'lum bo'lgan oikumena — ya'ni insoniyat yashaydigan butun dunyo haqida tarixiy, etnik va geografik ma'lumotlarni to'pladi. Pliniy Katta o'zining "Tabiiy tarix" (*Naturalis Historia*) ensiklopediyasida Rim imperiyasining har bir viloyati, o'simlik va hayvonot dunyosi, konlari hamda geografik joylashuvini batafsil tasvirlab berdi.

Ikkinchi asrda Aleksandriyada ijod qilgan Klavdiy Ptolemey esa o'zining "Geografiya qo'llanmasi" (*Geographike Hyphegesis*) asari bilan antik kartografiyaga matematik aniqlikni olib kirdi va 8000 dan ortiq geografik ob'ektlarning koordinatalarini jadvalga soldi.

Ushbu maqolada Qadimgi Rimda geografik tushunchalarning shakllanish bosqichlari, rimliklarning amaliy xaritashunoslik va yer o'lchash (*agrimensura*) texnikasi, imperiyaning harbiy-logistik ehtiyojlari uchun yaratilgan xaritalar hamda antik manbalarning ilmiy tahlili atroflicha o'rganiladi. Tadqiqot davomida Rim kartografik an'anasining keyingi davrlarga, xususan O'rta asrlar Yevropasi hamda Sharq renessansi geografiya maktabiga ko'rsatgan ta'siri manbalarga tayanib yoritib beriladi.

ASOSIY QISM

QADIMGI RIMDA GEOGRAFIK BILIMLARNING SHAKLLANISHI VA AMALIY XARAКTERI

Qadimgi Rimda geografik tushunchalarning taraqqiyoti Ellada (Qadimgi Yunoniston) ilmiy an'analari o'zlashtirish va ularni imperiya amaliyotiga moslashtirishdan boshlandi. Yunon olimlari (Eratosfen, Gipparx, Anaksimandr) dunyoning kosmologik tuzilishi, Yerning kattaligi va uni matematik hisoblash masalalariga asosiy e'tiborni qaratgan bo'lsa, rimliklar uchun bu ma'lumotlar faqatgina amaliy foyda keltirgan taqdirdagina qiymatga ega edi. Rim sivilizatsiyasining harbiy-

siyosiy xarakteri va doimiy hududiy kengayib borishi fanning yo'nalishini tubdan belgilab berdi.

Rim respublikasi davridan boshlab geografik ma'lumotlarni yig'ish to'g'ridan-to'g'ri harbiy yurishlar va diplomatiya bilan parallel ravishda olib borildi. Masalan, Gay Yuliy Sezarning "Galliya urushi haqida xotiralar" (*Commentarii de Bello Gallico*) hamda "Fuqarolar urushi haqida xotiralar" (*Commentarii de Bello Civili*) asarlari shunchaki harbiy hisobotlar emas, balki G'arbiy Yevropaning ilgari noma'lum bo'lgan hududlari — Galliya, Britaniya va Germaniya qabilalari yashagan erlarning etnografik, topografik va geografik tavsifidir. Sezar o'z asarlarida daryolarning kengligi, o'rmonlarning chuqurligi, mahalliy qabilalarning joylashuvi hamda harbiy istehkomlar qurish uchun qulay tepaliklarni aniq ko'rsatib o'tgan. Bu holat Rim geografiyasining harbiy topografiya bilan uzviy bog'liq holda shakllanganini ko'rsatadi. Rim davlatida geografik bilimlarning amaliy qo'llanilishi uchta asosiy ustunga tayangan:

1. **Harbiy logistika va strategiya:** Qo'shinlarni uzoq o'lkalarga xavfsiz va tezkor ko'chirish uchun yo'nalishlarni, suv manbalarini hamda oziq-ovqat zaxiralarini to'plash mumkin bo'lgan manzilgohlarni oldindan aniqlash talab etilgan.
2. **Er kadastri va topografiya (Agrimensura):** Rimda yer resurslarini taqsimlash, soliq solish va yangi koloniya (shahar)larga asos solish uchun yer o'lchash san'ati juda yuqori darajada rivojlandi. *Agrimensores* (yer o'lchovchilar) va *gromatici* (groma asbobi bilan ishlovchi topograflar) deb ataluvchi mutaxassislar yerlarni to'g'ri to'rtburchak shaklidagi kvartallarga (*centuriatio*) bo'lib chiqishgan hamda ularning batafsil xaritalarini (plankalarini) mis taxtachalarga o'yib tayyorlashgan.
3. **Davlat ma'muriy boshqaruvi:** Imperator Oktavian Avgust davrida butun imperiya bo'ylab aholi va mol-mulkni ro'yxatga olish (senzi) hamda yerlarni kadastrga kiritish ishlari amaliyotga joriy qilindi. Bu esa har bir viloyatning (provinsiyaning) hududiy chegaralarini va geografik xususiyatlarini aniq hujjatlashtirishni talab qildi. Rimliklarning ushbu amaliy yondashuvi natijasida geografiya fani kabinet nazariyasidan chiqib, davlat apparatining kundalik faoliyatida qo'llaniladigan muhim sohaga aylandi. Manbalarining guvohlik berishicha, Rim senatori yoki viloyat noibi uchun dunyoning sharsimonligi haqidagi nazariyalardan ko'ra, poytaxtdan muayyan provinsiyagacha bo'lgan masofa va u yerdagi yo'llarning holati haqidagi ma'lumotlar ancha qadrlil hisoblangan.

RIM XARITASHUNOSLIGI: YO'L XARITALARI (ITINERARIYLAR) VA AG RIPPA YER XARITASI

Qadimgi Rim kartografiyasi o'zining texnik va tasviriy uslubi bilan yunon va keyingi davr xaritalaridan tubdan farq qiladi. Rimliklar kartografiyada qat'iy matematik proyeksiyalarga rioya qilishdan ko'ra, foydalanish uchun qulay bo'lgan amaliy va grafik chizmalarga ustunlik berishgan.

Rim xaritashunosligining eng ommabop va keng tarqalgan turi **itinerariylar** (*itineraria*) edi. Ular ikki guruhga bo'lingan:

Itineraria scripta (yozma itinerariylar): Bular harbiy va savdo yo'nalishlari bo'ylab shaharlar, bekatlar hamda ularning orasidagi masofalar (Rim milyalarida) ketma-ket yozilgan maxsus ro'yxat-qo'llanmalar bo'lgan.

Itineraria picta (tasviriy/chizilgan itinerariylar): Bu yo'nalishlar va joylar tasvirlangan grafik xaritalar hisoblangan.

Bizgacha yetib kelgan ushbu turning eng mashhur va noyob obidasi "**Poytinger xaritasi**" (*Tabula Peutingeriana*)dir.

Asli IV asrga (imperator Konstantin yoki Feodosiy davriga) tegishli bo'lgan va XIII asrda rohib Kolmar tomonidan ko'chirilgan ushbu pergament o'ramining uzunligi 6,75 metr, kengligi esa bor-yo'g'i 34 santimetrni tashkil etadi. Xaritaning bunday ensiz va uzun shakli tasodifiy emas: u harbiy sarkardalar yoki yo'lovchilar uchun yo'lda o'rab olib yurishga mo'ljallangan. Poytinger xaritasida geografik nisbatlar (materiklarning shakli, dengizlarning kengligi) ataylab buzilgan, biroq 200 000 kilometrdan ortiq Rim yo'llari tarmog'i, 550 dan ortiq shahar va shifobaxsh maskanlar, tog' o'tish joylari hamda daryolar juda aniq va mantiqiy tartibda ko'rsatilgan. Bu xarita zamonaviy metropoliten (metro) sxemalariga juda o'xshab ketadi: geografik aniqlik ikkinchi darajali, lekin yo'nalish va masofa birinchi o'rinda turadi. Rim kartografiyasining yana bir cho'qqisi **Mark Vipsaniy Agrippa xaritasi** hisoblanadi. Imperator Avgustning topshirig'iga binoan uning safdoshi Agrippa imperiyaning barcha o'lchov va kadastr ma'lumotlarini to'plab, ulkan dunyo xaritasini yaratishga kirishgan. Agrippaning vafotidan so'ng ushbu loyiha imperator Avgust va Agrippaning singlisi Polla tomonidan yakunlandi va Rimdagi *Porticus Vipsania* (Vipsaniya ayvoni) mermar devoriga o'yib ishlandi. Garvard va Kembrij universitetlarining antikshunos tadqiqotchilari ta'kidlashicha, ushbu xarita o'sha davrda butun imperiya fuqarolariga Rimning dunyo chorrahasi va cheksiz qudrat sohibi ekanligini ko'rsatuvchi eng yirik ommaviy kartografik va targ'ibot obidasi bo'lib xizmat qilgan. Ushbu xaritaning asli saqlanib qolmagan bo'lsa-da, uning matnlari Pliniy Katta va Strabon asarlarida saqlanib qolgan.

ANTIK RIM DAVRI OLIMLARI VA ULARNING ILMIY MEROSI

Qadimgi Rim imperiyasi davrida geografik bilimlarning nazariy va amaliy jihatdan tizimlashtirilishi, asosan, yunon va rimlik olimlarning fundamental asarlari orqali amalga oshirildi. Rimning madaniy va siyosiy homiyligi ostida yaratilgan ushbu me'ros o'sha davrda ma'lum bo'lgan Oykumena — ya'ni insoniyat yashaydigan butun hudud haqidagi tasavvurlarni yagona ilmiy tizimga keltirdi. Antik manbashunoslikda ushbu davr geografiyasining uch buyuk ustuni sifatida Strabon, Pliniy Katta hamda Klavdiy Ptolemey e'tirof etiladi.

1. Strabon va uning "Geografiya" asari:

Milorning birinchi asri boshlarida ijod qilgan Amasiyalik Strabon (m.av. 64/63 – m.d. 24) o‘zining 17 kitobdan iborat "Geografiya" (*Geographika*) nomli fundamental asari bilan antik geografiya faniga ulkan hissa qo‘shdi. Strabon o‘zidan oldingi Eratosfen va Gipparx kabi olimlarning matematik va astronomik qarashlarini inkor etmagan holda, geografiyani tarix, etnografiya va siyosat bilan uzviy bog‘liqlikda tasvirladi. Uning fikricha, geografiya birinchi navbatda davlat arboblari, harbiy sarkardalar va hokimlar uchun zarur bo‘lgan amaliy fandir. Strabon o‘z asarining dastlabki ikki kitobini nazariy masalalarga, qolgan 15 kitobini esa muayyan hududlar — Yevropa, Kichik Osiyo, Misr, Afrika hamda Movarounnahr va unga tutash Osiyo yerlarining batafsil tavsifiga bag‘ishladi. U har bir hududning iqlimi, relyefi, daryolari, shuningdek, u yerda yashaydigan xalqlarning urf-odatlarini va xo‘jalik yuritish tarzini tarixiy voqealar bilan chambarchas bog‘lab yoritib berdi.

2. Pliniy Katta va uning "Tabiiy tarix" ensiklopediyasi:

I asrda yashagan Rim harbiy va davlat arbobi Gay Pliniy Sekund (Pliniy Katta, 23–79 yillar) o‘zining 37 kitobdan iborat "Tabiiy tarix" (*Naturalis Historia*) asari orqali Qadimgi Rim ensiklopedik bilimlarining cho‘qqisini yaratdi. Asarning III–VI kitoblari bevosita geografiyaga bag‘ishlangan bo‘lib, unda Rim imperiyasining barcha provinsiyalari, chegaralari, shaharlari hamda qo‘shni xalqlarning joylashuvi haqida nodir ma'lumotlar jamlangan.

Pliniy o‘z ma'lumotlarini rasmiy davlat hujjatlari, harbiy hisobotlar va Agrippa xaritasi materiallariga tayangan holda tuzgan. U Yevropaning shimoliy hududlari, Hindiston va Markaziy Osiyo karvon yo‘llari haqida muhim geografik ma'lumotlarni qoldirgan. Pliniy asarining qimmatli tarafi shundaki, u nafaqat yer shakllarini, balki har bir hududning tabiiy boyliklari, mineral konlari va qishloq xo‘jaligi imkoniyatlarini ham baholab o‘tgan.

3. Klavdiy Ptolemey va "Geografiya qo‘llanmasi"

II asrda Aleksandriyada ijod qilgan grek-rim olimi Klavdiy Ptolemey (taxm. 100–170 yillar) antik davr kartografiyasini matematik va astronomik poydevorga qo‘ygan shaxs hisoblanadi. Uning 8 kitobdan iborat "Geografiya qo‘llanmasi" (*Geographike Hyphegesis*) asari o‘z davrining haqiqiy kartografik inqilobi bo‘ldi. Ptolemey kartografiyani "Yerning ma'lum qismini xaritada chizmalar vositasida tasvirlash san'ati" deb ta'rifladi.

Ptolemey o‘z asarida Yerni sharsimon deb olib, geografik koordinatalar — kenglik va uzunlik darajalarini amaliyotga keng joriy etdi. U o‘sha davrda ma'lum bo‘lgan 8000 ga yaqin geografik ob'ektning (shaharlar, daryolar, tog‘lar, burnilar) aniq koordinatalarini jadval ko‘rinishida keltirdi. Ptolemey asariga 27 ta xarita (1 ta dunyo va 26 ta hududiy xarita) ilova qilingan bo‘lib, uning xaritani tekislikda tasvirlash uchun ishlab chiqqan proyeksiyalari keyinchalik Uyg‘onish (Renessans) davri Yevropa

kartografiyasi hamda Ilk O'rta asrlar Sharq geodeziya va geografiya maktabi (Xorazmiy, Beruniy) uchun asosiy metodologik manba bo'lib xizmat qildi.

XULOSA

Qadimgi Rimda geografiya va xaritashunoslikning shakllanishi hamda rivojlanishi insoniyat davlatchiligi va fan tarixida tub burilish bosqichi bo'ldi. Yunonistondagi nazariy va matematik geografik bilimlar Rim imperiyasining ulkan amaliy ehtiyojlari — harbiy logistika, davlat boshqaruvi, yer resurslarini taqsimlash (*agrimensura*) hamda yo'l tarmoqlarini barpo etish talablari bilan sintezlashdi. Natijada Rim geografiyasi o'zining amaliy va funktsional xarakteri bilan ajralib turadigan mustaqil sohaga aylandi.

Tadqiqot natijasida quyidagi asosiy xulosalarga kelish mumkin:

1. **Amaliy yo'nalishning ustuvorligi:** Rimliklar xaritashunoslikda matematik murakkab proyeksiyalardan ko'ra, foydalanish uchun qulay bo'lgan yo'l va topografik xaritalarini (*itinerariylar*) birinchi o'ringa qo'ydilar. "Poytinger xaritasi" (*Tabula Peutingeriana*) va Agrippa xaritasi kabi obidalar o'sha davrdagi amaliy kartografiyaning yorqin va nodir namunalaridir.
2. **Davlat miqyosidagi kartografiya:** Imperator Avgust va Sezar davrida o'tkazilgan umumimperiya o'lchov ishlari kartografiyani shaxsiy ilmiy izlanish darajasidan davlat siyosati darajasiga ko'tardi.
3. **Fundamental ilmiy meros:** Strabonning "Geografiya", Pliniy Kattaning "Tabiiy tarix" va Klavdiy Ptolemeyning "Geografiya qo'llanmasi" kabi asarlari antik davrda to'plangan barcha geografik va topografik bilimlarni tizimlashtirib, kelajak avlodlarga yetkazib berdi.
4. **Tarixiy va metodologik ahamiyati:** Qadimgi Rim xaritashunoslik va topografiya an'analari Ilk O'rta asrlar Sharq renessansi mutafakkirlari (Xorazmiy, Beruniy) hamda keyinchalik Yevropa Uyg'onish davri xaritashunosligining rivojlanishi uchun asosiy metodologik tayanch va manba vazifasini o'tadi.

Qolaversa, Qadimgi Rimda geografik fazoni anglash va uni amaliy xaritalarga ko'chirish usullari faqatgina harbiy va ma'muriy sohalar bilan cheklanib qolmadi. U Rim jamiyatining madaniy va madaniy-iqtisodiy dunyoqarashini belgilab beruvchi muhim omilga aylandi. Rimliklar tomonidan barpo etilgan 85 ming kilometrdan ortiq tosh yotqizilgan asosiy magistral yo'llar hamda ularni bog'lovchi tarmoqlar o'z davrining o'ziga xos kommunikatsiya va axborot tizimini yaratdi. Bu yo'llar xaritalarga aniq masofalari va infratuzilma obyektlari bilan tushirilishi natijasida imperiya hududida savdo-sotiq, axborot almashinuvi va pochta xizmati (*cursus publicus*) misli ko'rilmagan darajada jadal rivojlandi.

Shuningdek, Rim xaritashunosligining yana bir muhim qirrasini — bu dengiz navigatsiyasi va gidro-geografiya sohasidagi amaliy yutuqlardir. O'rta yer dengizini "*Mare Nostrum*" ("Bizning dengiz") deb atagan rimliklar dengiz yo'nalishlari, portlar

joylashuvi va qirg'oq chiziqlarining batafsil tasvirlari (*peripluslar*)ni ishlab chiqdilar. Bu esa uncha uzoq bo'lmagan Yevropa va Shimoliy Afrika sohillarini emas, balki Hind okeani va Qizil dengiz orqali Sharq mamlakatlari bilan bog'lanuvchi xalqaro savdo yo'nalishlarini xaritalashtirish hamda o'zlashtirish imkonini berdi. Xulosa o'rnida ta'kidlash lozimki, Qadimgi Rim geografiyasi va xaritashunosligi insoniyat tarixida hududiy fazoni boshqarish va undan samarali foydalanishning mukammal antik modelini yaratib berdi. Rim davrida to'plangan geografik ma'lumotlar, topografik o'lchov usullari hamda kartografik tasvirlash an'analari keyingi asrlarda shakllangan dunyo geografiya fanining ajralmas va mustahkam poydevori bo'lib qolaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **Saidboboyev Z.** Tarixiy geografiya. O'quv darsligi. – Toshkent: "Noshir", 2010. – 224 b.
2. **Strabo.** *The Geography of Strabo*. Translated by H.L. Jones. Loeb Classical Library. – Cambridge: Harvard University Press, 1917–1932. (Vols. I–VIII).
3. **Pliny the Elder.** *Natural History*. Translated by H. Rackham, W.H.S. Jones, D.E. Eichholz. Loeb Classical Library. – Cambridge: Harvard University Press, 1938–1962.
4. **Ptolemy Claudius.** *The Geography*. Translated and edited by Edward Luther Stevenson. – New York: New York Public Library, 1932 (Dover Publications reprint, 1991).
5. **Dilke O.A.W.** *Greek and Roman Maps*. – Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, 1985. – 224 p.
6. **Talbert Richard J.A.** *Rome's World: The Peutinger Map Reconsidered*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 376 p.
7. **Harley J.B., Woodward D.** (Eds.). *The History of Cartography. Volume 1: Cartography in Prehistoric, Ancient, and Medieval Europe and the Mediterranean*. – Chicago: University of Chicago Press, 1987. – 599 p.
8. **Nicolet Claude.** *Space, Geography, and Politics in the Early Roman Empire*. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 1991. – 256 p.
9. **Cesar Julius.** *Commentaries on the Gallic War*. Translated by H.J. Edwards. Loeb Classical Library. – Cambridge: Harvard University Press, 1917.